

**Вплив внутрішньо переміщених жінок на життя у громаді.
Громадська активність у сільській місцевості, підконтрольна уряду територія
Луганської області.**

Авторка: Ганна Мєдведєва, PIN Ukraine, 2021

I Вступ

Дослідження має на меті вивчити наявні механізми громадської участі внутрішньо переміщених жінок, які мешкають у сільських громадах уздовж “лінії розмежування” у Луганській області, визначити перешкоди для їхнього залучення до прийняття місцевих рішень та запропонувати шляхи для подолання цих викликів. Дослідження стало можливим завдяки підтримці Міністерства закордонних справ Чеської республіки. Звіт є частиною діяльності організації People in Need Ukraine у сфері промоції та реалізації Humanitarian-Development-Peace Nexus¹ та сприятиме сталості її Вільнюської робочої групи², зокрема в питанні імплементації Рамкового документа “Реалізація HDP Nexus шляхом участі громадян та громадянського суспільства у формуванні політик у Донецькій та Луганській областях”³.

Методологічно цей документ спирається на дані контекстного аналізу та якісних досліджень (дискусії у чотирьох фокус-групах (ДФГ) та інтерв'ю з п'ятьма експертками). До складу фокус-груп увійшли 23 внутрішньо переміщені жінки у віці 29–71 років, які проживають у 5-кілометровій зоні вздовж “лінії розмежування” у таких сільських поселеннях:

- Тошківка (4 406 мешканців, Гірська міська громада, Військово-цивільна адміністрація (ВЦА));
- Нижнє (2 651 мешканець, Гірська громада, ВЦА)⁴;
- Комишуваха (2 310 мешканців, Попаснянська міська громада, ВЦА) та
- Новоіванівка (807 мешканців, Попаснянська громада, ВЦА)⁵.

Експертні інтерв'ю були проведені з жінками-головами неурядових організацій із Сєвєродонецька, які мають досвід роботи з низовими ініціативами у Луганській області, включно з тими, що діють у сільській місцевості, виконувачкою обов'язків старости, яка працює у Гірській громаді, а також з представницями “ООН Жінки”, відповідальними за проекти фонду у Луганській області.

У всіх населених пунктах, які охоплює дослідження, місцеві ради були розпущені внаслідок об'єднання територіальних громад під час децентралізації. Вони стали частиною Попаснянської або Гірської ВЦА. Хоча в обидвох ВЦА керівники призначені, учасниці ДФГ інформували про відсутність сталого контакту з місцевою владою та повідомляли, що деякі державні послуги для них більше не доступні або малодоступні через відсутність інформації про те, хто за що відповідає за нових адміністрацій.

Чинне українське законодавство не зобов'язує ВЦА призначати старост — посаду, яку запровадили в інших українських селах та селищах з метою збору та передачі інформації щодо потреб місцевого населення керівництву територіальної громади. Відтак у військово-

¹ The Humanitarian-Development-Peace Nexus: Towards differentiated configurations. Weishaupt, S. United Nations Research Institute for Social Development. 2020, EN.

² Вільнюська робоча група (ВРГ) була заснована після Вільнюської міжнародної конференції з питань гуманітарного розвитку в Україні у жовтні 2020 року; захід був організованим Консорціумом ДОСТУП та Міністерством закордонних справ Литви. ВРГ ставить за мету сприяти політичному діалогу між місцевими та національними органами влади, громадянським суспільством та міжнародними організаціями у Донецькій та Луганській областях, а також підтримувати активну участь громад у формуванні місцевих політик за допомогою механізмів локальної демократії.

³ People in Need Ukraine. Реалізація HDP Nexus шляхом участі громадян та громадянського суспільства у формуванні політик у Донецькій та Луганській областях, 2021, UA.

⁴ gromada.info. Гірська громада. Сайт відвідано 17 серпня 2021 року, UA.

⁵ gromada.info. Попаснянська громада. Сайт відвідано 17 серпня 2021 року, UA.

цивільних адміністраціях громадяни зазвичай не мають своїх представників, хоча законодавством не заборонено запроваджувати у ВЦА такі посади, як позиції старост або гуманітарних радників⁶. Гірська ВЦА є винятком із цього правила: її голова Олексій Бабченко ввів посаду старости, яка є відповідальною за зв'язок із сільськими поселеннями територіальної громади. У травні 2021 року Фатіма Кузнецова була призначена виконувачкою обов'язків старости для кількох населених пунктів у Гірській ВЦА.

Дослідницькі питання:

- 1) Як внутрішньо переміщені жінки, які мешкають у сільських поселеннях з ВЦА, оцінюють свою роль у прийнятті рішень на місцях?
- 2) Які інструменти участі громадян доступні для них?
- 3) Чи існують перешкоди, з якими стикаються внутрішньо переміщені жінки під час розв'язання проблем своїх громад?
- 4) Як можна усунути ці перешкоди?

Обмеження. Учасниці фокус-груп були представлені переважно жінками старше 40 років і лише кількома респондентками у віці 30+; дівчат та жінок, які не досягли 25 років, не було поміж учасниць дискусій. Хоча такий склад груп може загалом відтворювати демографічну ситуацію в громадах уздовж “лінії розмежування” в Луганській області, його також можна розглядати як чинник, що обмежує повноцінну репрезентацію цільової групи.

Період дослідження: липень — серпень 2021 року.

⁶ People in Need Ukraine. Реалізація НДР Nexus шляхом участі громадян та громадянського суспільства у формуванні політик у Донецькій та Луганській областях, 2021, стор. 50, UA.

Участь жінок у формуванні політик в Україні

Україна посідає 83 місце зі 153 країн за різницею в політичних можливостях та рівними можливостями для жінок брати участь у прийнятті рішень⁷. Жінки в Україні мають менше можливостей, ніж чоловіки, оскільки вони частіше страждають від прямої чи опосередкованої ґендерної дискримінації через глибоко вкорінені стереотипи, патріархальні погляди на свою роль у суспільстві та культурні норми. У контексті децентралізації як чоловіки, так і жінки отримали більше можливостей для участі у прийнятті рішень, проте реформа не призвела до зняття ґендерних обмежень. Автори реформи не пріоритезували ґендерно-чутливі підходи й не застосовували їх широко під час реалізації децентралізації⁸. Наприклад, децентралізацією не передбачено механізмів офіційної участі жіночих груп у процесі формування політик. Жінки, які страждають від численних форм дискримінації, включно з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), жінками з інвалідністю, жінками ромського походження та іншими, майже повністю виключені з процесу схвалення політичних рішень⁹. Одним з негативних наслідків такого підходу є відсутність виділених коштів на соціальні та медичні послуги, якими користуються жінки, зокрема на дошкільні заклади для догляду за дітьми, амбулаторії та центри надання підтримки тим, хто постраждав від насильства за ґендерною ознакою¹⁰. Жінки, які проживають у сільській місцевості, особливо вразливі у питанні перерозподілу коштів, оскільки часто їхні потреби можуть бути ширшими за потреби чоловіків. Вони нерідко потерпають від обмежень у доступі до послуг, які вже існують, і мають обмежену кількість альтернатив задовольнити свої потреби. Навіть, здавалося б, ґендерно нейтральні рішення щодо громадського транспорту чи ремонту доріг можуть мати різні наслідки для жінок та чоловіків, адже мешканки громад частіше користуються громадським транспортом та місцевими дорогами у своєму повсякденному житті, на відміну від чоловіків, які частіше є водіями^(ibid).

У 2016 році Україна схвалила та розпочала реалізацію Національного плану дій з виконання Резолюції ООН 1325 “Жінки, мир та безпека”. У 2020 році був прийнятий новий план на період до 2025 року. Основним інтегрованим показником, який буде свідчити про успіх документа в цілому, є місце України в Індексі ООН зі становища жінок, миру та безпеки. Сьогодні в цьому Індексі Україна посідає 105 місце зі 167 країн¹¹. Відповідно до зобов'язань України за Цілями сталого розвитку, до 2015 року держава мала забезпечити ґендерне співвідношення на рівні не менше 30% до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах та на вищих посадах виконавчої влади¹². За останні роки цей показник поступово покращувався.

Участь жінок у виборчому процесі в Україні посилилась від 1990-х років, коли лише 2,7% депутатів парламенту склали жінки. У 2014 році цей показник збільшився до 11,8%, а у

⁷ Global Gender Gap Report 2020. World Economic Forum. 2020, EN.

⁸ Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, постраждалих від конфлікту. ООН Жінки. 2017, UA.

⁹ Мобілізація громад задля розширення прав та можливостей в Україні. UN. 2019, UA.

¹⁰ Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, постраждалих від конфлікту. ООН Жінки. 2017, UA.

¹¹ До 20-ї річниці прийняття Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 „Жінки, мир, безпека” в Україні прийнято другий Національний план дій з виконання Резолюції. Кабінет міністрів України. 2020, UA.

¹² Цілі розвитку тисячоліття Україна 2000-2015. Національна доповідь. 2015, UA.

2019 році — до 20,5%¹³. Така ситуація здебільшого пояснюється тим, що з 2014 року політичні партії були зобов'язані встановлювати квоту для забезпечення щонайменше 30% представництва жінок у партійному списку на парламентських виборах. У 2015 році подібна норма була схвалена й для депутатів місцевих рад у багатомандатних округах. Однак навіть ці норми не гарантували того, що політичні партії будуть суворо їх дотримуватися. Порушення правил квотування фактично не мало юридичних наслідків для партій, і виборчі комісії нерідко реєстрували списки виборців, не враховуючи квоту.

З набуттям чинності Виборчого кодексу України на початку 2020 року ґендерна квота була встановлена на рівні 40% для парламентських та місцевих виборів. Вона стала не лише обов'язковою для політичних партій (у разі її недотримання виборчі комісії відмовляються реєструвати весь виборчий список), але й визначила порядок розміщення жінок та чоловіків у виборчих списках. Серед усіх кандидатів, обраних в Україні на місцевих виборах 2020 року, депутатки становлять близько 36%¹⁴. В обласних радах 28,2% обраних депутатів складають жінки, у районних радах цей показник становить 33,7%. 32,8% депутаток були обрані до складу рад у громади з більш ніж 10 000 виборцями та 41,6% — у громадах до 10 000 виборців. У сільській місцевості 41 % депутатів сільських рад є жінками¹⁵. Частка жінок у представницьких органах зросла, проте, чим нижчий і локалізованіший рівень влади, тим вищі шанси кандидаток отримати місця в органах самоврядування. Такі ради зазвичай мають менші ресурси й, відповідно, менший вплив на політичне життя. Найнижчий відсоток жінок — серед обраних міських, селищних та сільських голів (16,8%)¹⁶. Кандидаток на цю посаду було значно менше, ніж кандидатів.

Згідно з дослідженням щодо громадської активності на сході України, і чоловіки, і жінки в цьому регіоні можуть демонструвати досить низький рівень наміру та реальної участі у житті громади¹⁷. Це можна пояснити песимізмом, який поділяють чимало жителів регіону, коли йдеться про будь-які зміни у житті їхнього населеного пункту. Хоча чоловіки дещо частіше заявляють про свій намір вийти за межі особистих інтересів і діяти, фактичний рівень участі вище серед жінок. На сході України чоловіки та жінки старше 60 років менш охочі сприяти соціальним змінам, ніж молодь. Жінки більш схильні волонтувати та брати участь у благодійних ініціативах, ніж чоловіки; вони також активніше працюють над благоустроєм свого району разом із сусідами (ibid).

У порівнянні з рештою Донецької та Луганської областей, підконтрольних уряду (ПУТ), у населених пунктах уздовж “лінії розмежування” більше мешканців вважають себе пасивними громадянами, адже вони, як правило, витрачають більше часу на справи, пов'язані з домогосподарством, ніж долучаються до життя громади у той чи інший спосіб¹⁸. Нижчий рівень активності можна пояснити й безпековою ситуацією у громадах уздовж “лінії розмежування”, а також обмеженнями у реалізації громадської активності, які існують у ВЦА. Понад те, оскільки їхні базові потреби переважно не задовольняються або задовольняються недостатньо, мешканці таких населених пунктів часто воліють вирішити ці першочергові

¹³ Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. ОПОРА. 2020, UA.

¹⁴ Серед обраних кандидатів на місцевих виборах 25 жовтня 35.9% – жінки. ОПОРА. 2020, UA.

¹⁵ National gender profile of agriculture and rural livelihoods. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2021, EN.

¹⁶ Серед обраних кандидатів на місцевих виборах 25 жовтня 35.9% – жінки. ОПОРА. 2020, UA.

¹⁷ Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для Східної України. Громадянська активність чоловіків та жінок. UN Ukraine. 2018, UA.

¹⁸ Social cohesion along the contact line. Gazizullin, I., & Solodova, D. Score. 2019, EN.

завдання, ніж витратити свій час та енергію на розв'язання громадських проблем. Люди, які проживають у зоні 0–5 км від “лінії розмежування”, схильні проявляти більшу недовіру до місцевої влади, особливо до керівництва сіл та міст, і вважають, що представники влади в Україні недостатньо підзвітні громадянам.

Серед працевлаштованих жителів сходу України 44% жінок та 56% чоловіків заявляють про бажання сприяти соціальним змінам. Деяко нижчий рівень зацікавленості жінок можна пояснити тим, що окрім регулярної оплачуваної роботи саме жінки часто дбають про домашнє господарство та дітей. Професійний статус людини також впливає на її наміри брати участь у громадських справах. Безробітні чоловіки та жінки більш пасивні у своїх громадських намірах, ніж ті, хто працює. Жінки можуть виключити себе з громадського та політичного життя, оскільки вони часто вважають цю сферу призначеною виключно для чоловіків¹⁹. І чоловіки, і жінки на сході України однаково рідко долучаються до політичної діяльності, пов'язаної із представницькою демократією, наприклад, до заходів, організованих місцевою владою, або публічних демонстрацій. Це може бути пов'язане із тим, що і жінки, і чоловіки не бачать особливого сенсу в участі у таких заходах, та / або місцева влада недостатньо залучає мешканців до процесу прийняття рішень. Водночас голосування на виборах — найпоширеніша діяльність серед чоловіків та жінок: 79 та 72% (відповідно) голосують часто (ibid).

Участь ВПО у формуванні політик

За даними 2018 року деякі громади Донецької та Луганської областей повністю або частково не включили механізми участі у місцеві рішення та нормативні акти²⁰. ВПО, офіційна кількість яких в Україні сягає 1,4 мільйона²¹, у багатьох випадках не мають права брати участь у формуванні місцевої політики, оскільки вони можуть бути зареєстровані в інших населених пунктах і відтак офіційно не належати до спільноти місцевих мешканців. Тільки 20% інструментів участі є повністю доступними для ВПО, 40% можуть містити перешкоди для використання, а 40% взагалі недоступні²². Переселенці зазвичай можуть вільно використовувати такі інструменти, як запити громадян та можливість брати участь у засіданнях колегіальних органів, адже це право надається громадянам України Конституцією та українським законодавством і не регулюється на місцевому рівні. Модель дорадчих органів за участі ВПО при місцевих адміністраціях, яку популяризує та впроваджує Благодійний фонд “Стабілізешн Суппорт Сервісез”, спрямована на усунення цієї нерівності та посилення впливу переселенців на процес прийняття рішень у громаді, зокрема й шляхом впровадження ґендерно-чутливих підходів²³.

Чимало ВПО не мають реєстрації постійного місця проживання у приймаючих громадах, тому вони часто офіційно не включені до складу цих громад. З цієї причини місцева влада зазвичай неохоче враховує потреби переселенців при розробці місцевих програм та бюджетів. Центральні та регіональні органи влади надають субсидії громадам з огляду на кількість зареєстрованого населення. Оскільки дані цієї реєстрації не включають ВПО,

¹⁹ Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для Східної України. Громадянська активність чоловіків та жінок. UN Ukraine. 2018, UA.

²⁰ Інструменти локальної демократії у громадах Донецької та Луганської областей. ГО “Точка доступу”, 2018, UA.

²¹ Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. Сайт відвідано 10 липня 2021 року, UA.

²² Аналіз доступності інструментів локальної демократії для внутрішньо переміщених осіб. Група впливу, 2020, UA.

²³ “Посилення участі ВПО у демократичних процесах місцевого самоврядування”. БФ “Стабілізешн Суппорт Сервісез”. Сайт відвідано 15 серпня 2021 року, UA.

громади, де мешкають переселенці, не отримують належної уваги²⁴. У разі схвалення, нова редакція Закону України “Про місцеве самоврядування” розширить визначення місцевого мешканця та сприятиме посиленню участі ВПО у житті їхніх громад. Водночас ще одна проблема полягає в тому, що після реєстрації у приймаючій громаді переселенці втрачають свій статус ВПО та пов’язані з ним соціальні виплати.

Більшість переселенців, зареєстрованих в Україні, становлять жінки та діти (58% та 8% відповідно)²⁵. Більшість безробітних ВПО — це жінки, а рівень тривалого безробіття серед внутрішньо переміщених жінок вищий, ніж серед чоловіків. У Донецькій та Луганській областях більшість переселенців складають жінки з дітьми та літні люди. Такі жінки зазвичай страждають від множинної дискримінації, коли йдеться про доступ до роботи, державних послуг та залученості до формування політичних рішень.

Збройний конфлікт та економічна криза загострюють ґендерну нерівність та непропорційно впливають на жінок, особливо у громадах на “лінії розмежування”, тим самим збільшуючи ґендерну дискримінацію, бідність серед жінок та ризик ґендерного насильства. Через конфлікт у багатьох родинах залишився лише один годувальник, переважно це жінки. Багато жінок втратили чоловіків, тисячі інших жінок були змушені залишити свої будинки та переїхати з дітьми, тоді як чоловіки залишалися на непідконтрольних уряду територіях (НПУТ), наприклад, для догляду за родичами або за будинком. Чимало переміщених жінок відчувають брак соціальних зв’язків, дефіцит доходу, доступного житла та можливостей працевлаштування й професійного розвитку. Жінки, які очолюють домогосподарства, також часто піклуються про літніх або хворих родичів. Враховуючи, що такі жінки частіше залишаються без роботи та заробляють менше, ніж чоловіки, додаткові витрати на догляд за дітьми та літніми батьками чи іншими членами сім’ї посилюють їхню економічну та соціальну вразливість, особливо у сільській місцевості. Рівень участі одиноких матерів у громадському та політичному житті також досить низький. Забезпечення постійного джерела доходу, роботи, житла, а також організація доступу до дитячого садка та школи можуть споживати значну частину їхньої енергії, тож самотні матері зазвичай не приділяють багато часу громадській діяльності²⁶.

Розширення прав і можливостей жінок у сільській місцевості

У сільській місцевості залучення жінок до громадського життя значно залежить від типу та розміру домогосподарства та низки інших факторів. Загальною перешкодою для участі у прийнятті рішень є неналежна поінформованість щодо можливостей, якими можна скористатися мешканкам сільської місцевості, зокрема брак інформації про права та свободи, поточні реформи, соціальні виплати та можливості підприємництва²⁷. Частково це пов’язано з робочим навантаженням (особливо для тих, хто займається сільським господарством), недостатнім транспортним сполученням, а також поганим покриттям інтернету та мобільного зв’язку у віддалених районах.

Як вже згадувалося, представництво жінок у політичному процесі також залежить від рівня представницького органу та ресурсів, наявних у територіальній громаді. Відтак частка жінок,

²⁴ Залученість внутрішньо переміщених осіб. UN Ukraine. 2020, UA.

²⁵ Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, постраждалих від конфлікту. ООН Жінки. 2017, UA.

²⁶ Мобілізація громад задля розширення прав та можливостей в Україні. UN. 2019, UA.

²⁷ National gender profile of agriculture and rural livelihoods. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2021, EN.

обраних у громадах, що складаються з сіл та селищ, вища, ніж у тих громадах, які включають міські населені пункти. Згідно з опитуванням щодо життя мешканок сільської місцевості, основною формою участі у розв'язанні проблем свого села для більшості респонденток (53%) є участь у місцевих виборах як виборчині²⁸. На відміну від парламентських виборів або місцевих виборів у великих містах, під час місцевих виборів у селах мешканці, як правило, обирають тих кандидатів, з якими вони знайомі та з якими вони безпосередньо спілкуються. 23% респонденток брали участь у загальних зборах громади, 9% особисто зверталися до голови сільської ради, 5% підтримували певні ініціативи інших мешканців села, ще 5% заявляли, що брали участь у засіданнях лише тоді, коли такі заходи стосувалися їхніх інтересів. 36% сільських жінок не брали участі у розв'язанні проблем своєї громади у жодному форматі (ibid).

Жінки можуть неохоче брати участь у житті свого села / селища з двох основних причин:

1) особиста недовіра до досягнення успіху у такий спосіб: 27% респонденток зазначили, що вони недостатньо кваліфіковані /не мають відповідних навичок, ще 25% сказали, що не вірять, що їхня участь щось змінить, 15% вважають, що вони занадто молоді, і 8% заявили, що вони не уповноважені брати на себе таку відповідальність.

2) брак вільного часу (22%)²⁹.

Дійсно, жінки, які проживають у сільській місцевості, мають багато обов'язків, пов'язаних із сімейними та побутовими питаннями — набагато більше, ніж жінки у містах. Якщо вони також працевлаштовані, то перед тим, як зайнятися суспільною чи політичною діяльністю, вони зазвичай обмірковують, чи здатні вони поєднати всі ці сфери.

За даними 2017 року 87% ВПО мешкають у містах; 13% — у сільській місцевості³⁰. До початку конфлікту територія, яка зараз є НПУТ, включала 11% сільського населення, отже, переміщення з сіл та селищ залишилось приблизно на тому ж рівні, що і з міських районів. Серед сільського населення — як на ПУТ, так і на НПУТ — переселенки складають незначну більшість³¹. Хоча вони зазвичай потерпають від таких самих проблем, що і жінки в інших регіонах України, мешканки районів, що постраждали від конфлікту, стикаються і з додатковими викликами, пов'язаними з військовою діяльністю, зокрема у громадах уздовж “лінії розмежування”, якими керують ВЦА.

Зайнятість є одним з основних факторів, які суттєво впливають на рішення громадян України щодо місця їхнього потенційного переселення з НПУТ, особливо коли йдеться про вибір між міською та сільською місцевістю. Для багатьох ВПО, зокрема тих, хто провів своє життя у великих містах, переїзд у села / селища не є популярним кроком через брак можливостей працевлаштування та перехід на менш кваліфіковану роботу, з яким вони можуть стикнутися у разі переміщення до сільської місцевості. Колишні жителі великих міст, особливо Донецька та Луганська, рідко вибирають неміське життя. Зазвичай вибір на користь неміського життя пов'язаний із сільським походженням людини, коли повернення до рідних поселень було для неї єдиним можливим варіантом під час переміщення.

²⁸ Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості. Волосевич, І., Коноплицька, Т., Костюченко, Т., Марценюк, Т., 2015, UA.

²⁹ Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості. Волосевич, І., Коноплицька, Т., Костюченко, Т., Марценюк, Т., 2015, UA.

³⁰ Desk research of the surveys of IDPs. Volosevych, I. & Kostiuchenko, T. UNHCR. 2017, EN.

³¹ National gender profile of agriculture and rural livelihoods. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2021, EN.

Консультації, які організація People in Need Ukraine провела в рамках своєї діяльності щодо Nexus (Вільнюська робоча група), демонструють, що ті ВПО, які покинули великі міста та переїхали до сільської місцевості, часто стають рушійною силою суспільних змін у їхньому новому місці проживання. Освіта, досвід проживання в міському середовищі з багатьма викликами, а також у деяких випадках — попереднє залучення до громадської діяльності є факторами, які сприяють їхній активній участі у житті приймаючої громади. Місцеві мешканці нерідко вважають, що громадська активність ВПО (неважливо, чи відбулось їхнє переміщення з міст або сіл) вища, ніж серед мешканців сіл / селищ, які жили в громаді й до 2014 року. Найпоширеніше пояснення полягає в тому, що переселенці пережили низку випробувань — здійснили складний вибір покинути свій дім; часто вони пережили багато втрат — та все ж знайшли достатньо енергії та вмотивованості, щоб рухатися вперед і розпочати нове життя з чистого аркуша.

Вплив COVID-19

В Україні пандемія має більш негативний вплив на жінок, ніж на чоловіків. 83% працівників соціальної сфери та охорони здоров'я в Україні — жінки, що робить їх більш уразливими до хвороби, ніж чоловіків³². Крім того, жінки переважають серед тих, хто зайнятий у галузях, державне фінансування яких було скорочено на тлі пандемії: культура та мистецтво, освіта та наука, а також спорт³³. Враховуючи наявний ґендерний розрив у заробітній платі, жінки, які втратили роботу та доходи, мають значно менші заощадження, які б дозволили їм гідно пережити пандемію, ніж чоловіки. Під час карантину рівень ґендерного насильства збільшився: дзвінки на гарячі лінії із запобігання домашнього насильства зросли на 50% у постраждалих від конфлікту населених пунктах Донецької та Луганської областей та на 35% — в інших регіонах України³⁴.

Понад те, жінки непропорційно постраждали від COVID-19 через нерівномірний розподіл домашніх обов'язків та роботи з догляду. Домогосподарства у сільській місцевості виявилися більш уразливими до наслідків пандемії в контексті доходу та рівня зайнятості, ніж міські³⁵. Переселенки стикаються і з іншими проблемами, зокрема обмеженнями, пов'язаними з поїздками на НПУТ та ризиком втрати орендованого житла через зменшення або відсутність доходу.

Місцеві вибори 2020 року пройшли в режимі карантину, який спричинив додаткові перешкоди для участі жінок у виборчому процесі. Через обмежений доступ до фінансових ресурсів жінки частіше проводять зустрічі віч-на-віч з виборцями, ніж замовляють дорогі кампанії із зовнішньою рекламою або платну промоцію постів у соціальних мережах. Карантинні обмеження звузили можливості для індивідуальних або групових розмов, і такий спосіб агітації став менш доступним для кандидатів, що непропорційно вплинуло на жінок, оскільки чоловіки могли вдаватися до альтернативних методів взаємодії з виборцями.

З моменту спалаху COVID-19 національні та місцеві органи влади схвалили ряд законодавчих ініціатив та планів дій, а також створили численні робочі групи для відповіді на виклики пандемії. Переважна більшість цих документів та рішень не спричиняє прямої дискримінації жінок або вразливих груп населення. Водночас такі акти належним чином не

³² On the COVID-19 Frontline: women-medics fighting the pandemic. Ukrainian Women's Congress. 2020, EN.

³³ Ґендерний вимір пандемії COVID-19. Кисельова, О. 2020, UA.

³⁴ Domestic Violence in Ukraine: Lessons from COVID-19. Busol, K. Chatham House, 2020, EN.

³⁵ Covid19 in Ukraine: impact on households and businesses. UNDP, UN Women & UN Food and Agriculture Organization, 2020, EN.

враховують той факт, що пандемія та карантин посилили ґендерну нерівність в Україні³⁶. Органи, відповідальні за пом'якшення наслідків пандемії, здебільшого не є ґендерно-збалансованими. Невідомі приклади включення ґендерних експертів до їхніх структур (натомість є багато прикладів невключення таких експертів) (*ibid*). Крім того, дезагреговані дані та дані про потреби жінок, які зазнають багаторазової дискримінації, зазвичай не враховуються під час розробки текстів рішень та планів дій щодо реагування на COVID-19. Бракує даних щодо ініціатив, які були б спрямовані на урахування ґендерного балансу у національних, регіональних та місцевих рішеннях та планах дій щодо реагування на пандемію, наприклад тих, які б мали на меті підвищення представництва жінок та включення ґендерної проблематики у зазначені документи.

³⁶ The strategy of the response of women's NGOs and women's movements to COVID-19 and its consequences. UNDP; UN Women & FAO. 2020, EN.

II Резюме та ключові висновки.

Відбір учасниць доДФГ відбувся через Ініціативні групи громад (далі —“Ініціативні групи”), створені в результаті проєкту People in Need Ukraine “Розширення можливостей громад задля забезпечення доступу до гуманітарної допомоги та стабілізації громад на сході України” (2020-2021 роки) за підтримки Міністерства закордонних справ Чеської республіки. Зазначимо, що усі ініціативні групи у чотирьох населених пунктах, які мають на меті мобілізувати мешканців задля покращення якості життя у громаді, очолюють жінки, включно з переселенками. За словами експертки, в інших групах самопомоги, які діють на Луганщині, 80% учасників — жінки³⁷. Такі групи особливо активні в сільській місцевості. Жінки підтримують одна одну у домашніх справах, прибиранні на дворі, в екологічних акціях, таких, наприклад, як прибирання берега річки, і піклуються про спільне дозвілля.

Керівниці Ініціативних груп повідомили, що для фокус-груп вони зібрали майже всіх внутрішньо переміщених жінок зі своїх селищ (4-7 жінок у кожній групі). Хоча це звучить скоріше як применшення, і кількість переселенок може бути насправді вищою, така заява відтворює сприйняття, яке поділяють багато учасниць дискусій: після перших років конфлікту спільнота ВПО у їхніх поселеннях скоротилась, адже чимало переселенців з низки причин покинули ці населені пункти. Відчуття солідарності поміж ВПО та рівень підтримки одне одного відповідно теж зменшились:

‘Ми звикли вирішувати наші виклики спільно... Раніше у нас було багато переселенців, вони телефонували один одному [у пошуках розв’язання спільних проблем]. Вони ділилися інформацією про те, як отримати певні документи, наприклад, довідку ВПО. Зараз у нашому селищі стало менше переселенців.’ (жінка, 30, Новоіванівка)

Переважна більшість респонденток не були чужими для приймаючих громад: вони народилися і виросли в цих поселеннях, але покинули їх багато років тому, шукаючи кращого життя в інших населених пунктах, які зараз знаходяться на НПУТ. Після початку конфлікту у 2014 році вони повернулися додому, здебільшого через наявне житло або через доступнішу оренду, ніж у міській місцевості. Для кількох учасниць, особливо тих, які провели кілька десятиліть свого життя у великих містах, це возз’єднання з рідними місцями сприймалось як болісне зниження стандартів життя.

‘Після міста-мільйонника мені важко жити тут. Я звідси, але жила в Донецьку 32 роки. Чи звикла я до сільського життя? Зовсім ні.’ (жінка, 55 років, Нижнє)

Хоча приймаючі громади були новими лише для кількох учасниць дискусій, навіть ті респондентки, які фактично повернулися додому, зараз не обов’язково добре інтегровані у життя своїх громад — через соціальні зміни, які відбулися у поселеннях, втрату контактів зі знайомими, політичні причини, брак мотивації об’єднуватися з іншими мешканцями тощо. Утім лише деякі учасниці повідомляли, що стикалися з будь-якою формою дискримінації з боку інших членів громад.

³⁷ Олена Ніжельська, голова Кризового медіацентру "Сіверський Донець", інтерв'ю від 11.06.2021

Більшість учасниць фокус-груп— жінки віком від 40 років, молодшій з них було близько 30, а старшій — за 70 років. Ця вікова структура була відрефлектована у заявах багатьох респонденток: життя уздовж “лінії розмежування” не пропонує багато можливостей для молодих людей, включно з переселенками, щоб утримати їх від переїзду та залишити в цих населених пунктах. Учасниці літнього віку повідомляли про серйозні проблеми зі здоров’ям, від яких страждали вони та / або їхні близькі родичі, а також про брак коштів для забезпечення гідного рівня добробуту своїх сімей.

Перешкоди для громадської активності

Учасниці фокус-груп широко поділяли **почуття песимізму**, коли мова зайшла про те, як вони та інші переселенки можуть вплинути на життя у своїх громадах. Деякі з учасниць заявили, що взагалі не мають жодних прав. При цьому вони зазвичай не сприймали себе окремо від інших мешканців своїх поселень, адже на їхню думку ситуація однаково погана для всіх. Це песимістичне сприйняття ситуації вкорінено у загальному переконанні, що справи **йдуть у неправильному напрямку не тільки у їхньому населеному пункті, а й в усій країні**.

‘Дівчата, ніхто в цій країні нічого не робить [для покращення життя людей], а ви хочете, щоб вони щось зробили тут, у цьому селі! Це нонсенс, чесно... У цій країні нічого не робиться, а ви вірите, що в нашій Тошківці може бути по-іншому.’ (жінка, 65, Тошківка)

‘Всім погано, не лише переселенцям...Уся держава живе так, ми всі так живемо’ (жінка, 63 роки, Нижнє)

Кілька переселенок вважали, що звертатися до місцевих органів влади — як попередніх (місцеве самоврядування), так і нинішніх (ВЦА) — намарно через очевидне для них **недофінансування їхніх сіл та селищ** та враження, що стан місцевих бюджетів не дозволить розв’язати їхні проблеми. Респондентки були занепокоєні тим, що, на їхню думку, децентралізація не була спланована належним чином та заздальгідь — і внаслідок цих недоліків найбільше постраждали саме села.

‘Це упереджене ставлення до сіл. Щось вирішують тільки там, у Попасній, а тут крізь росте трава — і ми маємо її рубати сокирою.’ (жінка, 43 роки, Комишувата)

‘Знищення триває. Міста живуть, а села на Луганщині завжди були в такому стані.’ (жінка, 55 років, Нижнє)

Респондентки зазначили, що їхня участь у розв’язанні проблем громади часто залежить від **фінансової спроможності** зробити свій внесок у спільні зусилля. А оскільки це переважно літні жінки з невеликими пенсіями, вони сприймають будь-яке рішення, яке вимагає від них фінансового залучення, як нереальне. Прикладом цього може бути організація вивезення сміття у Тошківці та Комишуваті. Жителі обох населених пунктів нарікали на те, що у них не працюють комунальні служби для вивозу сміття з домогосподарств. Натомість існує кілька незаконних сміттєзвалищ, які завдають шкоди довкіллю та викликають лісові пожежі, а

також псують мальовничі ландшафти. До 2014 року утилізація сміття здійснювалась як звичайна комунальна послуга, яку оплачували місцеві жителі. Після початку конфлікту платоспроможність мешканців знизилася, й постачальники послуг припинили свою роботу у цих населених пунктах. За словами виконавчої обов'язків старости у Тошківці, вивезення сміття може коштувати щомісяця приблизно 30-40 гривень на кожного мешканця селища, але люди відмовляються платити, тому що вони не впевнені у своєму майбутньому і не хочуть витратити навіть частину своїх невеликих пенсій на цю послугу. Дійсно, під час дискусій у фокус-групах учасниці обговорювали можливі шляхи розв'язання проблеми зі сміттям так, щоб не сплачувати за це нікому, переважно пропонуючи індивідуальні, а не спільні рішення ('Кожна може спалювати відходи у своїй печі' (жінка, 65 років, Тошківка); 'Чисто не там, де ми прибираємо, а там, де не смітимемо' (жінка, 64, Тошківка). Іноді вони пояснювали позицію 'зроби сама' тим, що попередні спроби заручитися підтримкою громади не спрацювали.

'Ну добре, ми спілкувалися між собою. Ми збиралися усією вулицею, усім селом, але навіть збирати гроші у місцевих жителів — проблема. Хтось каже: у мене багато дітей, хтось не працює, хтось на пенсії. Люди не можуть сплатити за послугу. Пропозиції взяти на себе частину витрат, розділити між собою долю тих, хто не може оплатити вивезення сміття? Для чого? Навіщо мені це потрібно — платити за інших?' (жінка, 56 років, Комишуваха)

Літні респондентки також підкреслили, що вони можуть піклуватися лише про себе; в деяких випадках — ще й про своїх родичів. З цієї причини вони часто воліють брати на себе відповідальність лише за добробут своїх домогосподарств і не прагнуть активного залучення у життя свого села / селища. Для кількох учасниць їх внесок у життя громади обмежувався прилеглою територію біля їхніх будинків. За їхніми повідомленнями, вони прибирають цю ділянку, адже прибудинкова територія є частиною як приватного, так і громадського простору; підтримувати її у належному порядку варто хоча б тому, щоб інші мешканці не вважали їх поганими хазяйками та тими, хто не виявляє поваги до сусідів.

'Єдине, що ми можемо зробити у нашому віці зі своїм здоров'ям — це підтримувати в будинку порядок.' (жінка, 68 років, Тошківка)

'[Ми прибираємо] всюди біля хати, за хатою... ви не вийдете, люди заплюють вас, якщо все в селі буде чисте, а ваша територія — ні. Ми робимо все, що в наших силах, і наскільки стан здоров'я дозволяє нам. Усі підтримують чистоту біля дому. Нікому не цікаво жити на смітнику.' (жінка, 65 років, Тошківка)

Кілька учасниць фокус-груп повідомили, що їхня громадська участь суттєво **залежить від умов, в яких вони живуть**, серед яких варто згадати недостатню транспортну інфраструктуру, відключення електроенергії, проблеми з водо- та газопостачанням тощо. Такі респондентки вважали, що якщо ці умови покращаться, вони зможуть приділяти суспільним питанням більше часу. Водночас одна з учасниць була переконана, що для сільських пенсіонерів громадська активність не стане привабливою справою, навіть якщо їхні основні потреби були задоволені.

‘Дайте людині більше грошей, забезпечте нормальні тарифи на комунальні послуги, за що купувати ліки — і вона взагалі не буде думати про усю цю активність.’ (жінка, 43 роки, Комишуваха)

Песимістичне ставлення до громадської активності можна пояснити і **попереднім негативним досвідом участі** у суспільних процесах. Найактивніші учасниці фокус-груп повідомили, що вони особисто зверталися до місцевої влади зі своїми проханнями, наприклад, щодо необхідності позбутися незаконних сміттєзвалищ, та або не отримали жодної відповіді, або не були задоволені її якістю. Зазвичай таких респонденток демотивував негативний досвід спілкування з владою настільки, що вони робили лише кілька послідовних спроб розв'язати проблему знову або повністю відмовлялися від ідеї щось змінити у житті громади. Кілька учасниць дискусій вважали, що їхні запити до місцевої влади не тільки не змогли розв'язати проблему громади, але навіть загострили ситуацію — відтак, краще залишатися бездіяльною, ніж витратити свій час на зусилля, які можуть призвести лише до погіршення обставин.

‘Ну, я скаржилася депутату. Приїздив представник військово-цивільної адміністрації, це було ще до призначення старости. Ну і що, сміття досі скидають у нашому селищі... Мені сказали: щойно побачите, як машина скидає сміття, викликайте міліцію. Нехай вони приїдуть і розбираються. Як це зробити? Ми ж не чергуємо на дорозі. І вони не викидають сміття щодня в один і той же час. Ви ж не будете стежити за ними.’ (жінка, 65 років, Тошківка)

‘Ми намагалися щось змінити, та стало ще гірше. В результаті вони [влада] мають ще більш упереджене ставлення до нас... Щодо нашої проблеми: ми надіслали запит до влади та попросили роз'яснень, але все стало ще гірше, вони сприйняли це прохання як прояв нашого невдоволення владними структурами, а не як можливість розв'язати проблему.’ (жінка, 43, Комишуваха)

‘Здається, це не я скаржилась, а хтось із нашого селища попросив замінити автомобіль швидкої допомоги, бо він дуже старий, і надати нам нову машину. І що ви думаєте? Та, яку вони надіслали, була навіть гіршою за цей старий автомобіль швидкої допомоги! Ця автівка взагалі не працює!’ (жінка, 65 років, Тошківка)

Негативний досвід комунікації з представниками влади **позбавив кількох респонденток бажання звертатися до органів влади у майбутньому**, навіть якщо їхні потенційні запити могли бути задовільнені — наприклад, якщо після розпуску місцевих рад у селі / селищі збереглися канали збору інформації щодо потреб населення або їх можна швидко відновити. До децентралізації та розпуску селищної ради у Комишувасі доволі успішно працювала модель вуличних комітетів. Вуличні комітети об'єднували активних мешканців, які проживають на одній вулиці. Такі органи самоорганізації населення комунікували свої проблеми та потреби депутатам селищної ради, які опрацьовували ці запити на місцевому рівні або через вищі рівні адміністрації (район, область). З ліквідацією рад депутати, які б збирали інформацію щодо потреб від місцевих жителів, були розпущені. Відповідаючи на запитання модераторки, чому б за відсутності місцевих депутатів не передавати запити вуличних комітетів безпосередньо керівнику ВЦА, учасниці дискусії відповіли, що їхні

попередні спроби звернутися до керівництва адміністрації дають їм підстави вважати, що ці зусилля будуть марними. Вони додали, що вуличні комітети припинили свою роботу, і це також є частиною проблеми. Насправді ж діяльність комітетів можна легко відновити, адже контакти між сусідами не припинялись ні на мить, і вони все одно продовжують обговорювати своє життя з іншими мешканцями вулиці. Утім наведений приклад демонструє, що навіть попри реальні шанси на успіх лише кілька невдалих спроб отримати відповідь від керівника ВЦА дозволили учасницям дискусії висувати, що більше пробувати не варто.

Демотивація у питаннях громадської участі може виникнути не лише через незадовільну взаємодію представників влади з громадою. Наприклад, після об'єднання за інтересами та реєстрації **громадської організації**, активістки можуть зіткнутися з численними проблемами та виявити, що їм не вистачає інституційної стійкості — нерідко через брак досвіду та спроможності працювати у недержавному секторі як формалізоване об'єднання. Якщо їхня адвокація не приносить успіху, не всі НУО готові продовжувати свою діяльність і наполегливо відстоювати свою справу. Кілька учасниць фокус-груп зазначили, що вони намагалися знайти свій шлях у сфері розвитку, але не побачили жодних дієздатних способів продовжити рух у цьому напрямку, і тому залишили спроби щось змінити або знайти підтримку для власних проєктів.

'Нові неурядові організації хочуть результату негайно, та отримати його може бути важко навіть після п'ятої спроби. Нерідко такі нові НУО опускають руки й відступають.' (виконувачка обов'язків старости, Тошківка, жінка, 47)

'Я активна людина, але мені не вдалося щось змінити. Я за фахом швачка, хотіла відкрити щось на кшталт міні-швейної майстерні. Я хочу придбати вишивальну машину, мені ця діяльність подобається. Та грошей на придбання такого обладнання немає. Потрібен грант, але досі, до кого б я не зверталась, мені нічого не надали. Я телефонувала, але мені сказали, що для тебе наразі нічого немає.' (жінка, 43 роки, Комишуваха)

Респондентки з Комишувахи та Новоіванівки заявили, що **розпуск селищних рад** обмежив їхню здатність комунікувати проблеми та питання, які хвилюють громаду, місцевій владі, оскільки їхні населені пункти більше не мають представницьких органів. Нехай вони не завжди були задоволені діями місцевого самоврядування в минулому, та, на їхню думку, за часів попередньої адміністрації проблеми громади більш-менш вирішувалися.

'Нам також заважають незаконні сміттєзвалища...Минулого року, коли сільська рада ще працювала, ситуація хоч якось розрулювалась. Був трактор [для компостування відходів].' (жінка, 56 років, Комишуваха)

'У нас тут немає жодної влади. Староста десь призначений, ми його або її ще не бачили. Єдиною владою була сільська рада, та її більше не існує. У селі є лише школа... ми звикли телефонувати йому [голови ради] і розв'язувати наші проблеми.' (жінка, 60, Новоіванівка)

‘У нас були депутати, вони виносили на обговорення проблеми не тільки переселенців, а й інших мешканців села. Проблеми вирішувались. Влада відбудувала будинки; будинки були зруйновані, і вони [депутати селищної ради] подали необхідні заяви. Згодом усі зруйновані будинки були відновлені... З цією реформою [децентралізація] я не знаю. Люди частіше страждають від неї. Вони [ВЦА] не знають наших проблем... Нам потрібні вибори, щоб ми могли обрати свого представника самостійно...’ (жінка, 43 роки, Комишуваха)

Водночас у Тошківці під час обговорення ситуації з призначенням **в.о. старости** учасниці дискусії були налаштовані оптимістично: респондентки вважали, що староста зможе налагодити комунікацію між владою та мешканцями селища й сприяти тому, щоб їхні вимоги лунали гучніше. Та ентузіазм мав і присмак гіркоти від усвідомлення того, що староста у ВЦА не є виборною посадою та її мандат не можна прирівняти до повноважень, які мали місцеві депутати. Менш з тим учасниці фокус-груп схвально сприйняли можливість спілкуватися з кимось, хто представляє владу та працює у їхньому селищі. На момент проведення ДФГ Фатіма Кузнєцова була виконувачкою обов’язків старости у Тошківці; Гірська ВЦА також розглядала питання розширення її мандату на інші населені пункти, такі як Нижнє.

‘Ви староста, але ця посада не є типовою для ВЦА.’ (модераторка).

‘Це не типово, це нонсенс (сміється)...Олексій Іванович раніше працював керівником Зайцевської ВЦА. Після об’єднання громад він запропонував мені роботу. Йому була потрібна допомога, і я маю передавати йому інформацію [про місцеві потреби]... Сидячи в Гірському, голова ВЦА не може знати про все, що тут відбувається. Я не можу підписувати довідки, та намагаюся допомогти на місцях. Казати: нам потрібен тротуар або освітлення і тиснути, щоб домогтися цього.’ (виконувачка обов’язків старости, Тошківка, жінка, 47)

У ситуації, яку декілька респонденток назвали "**вакуумом влади**", що стався внаслідок розпуску селищної ради, місцеві мешканці можуть розглядати **державну шахту**, розташовану в Тошківці-1, як одну з ключових установ, які впливають на життя громади та пов’язувати з нею розв’язання певних суспільних проблем. Це можна пояснити тим, що в Донецькій та Луганській областях чимало населених пунктів виникли навколо шахт, керівництво яких зазвичай дбало про потреби громад. Попри те, що ця практика здебільшого залишилася у радянському минулому, містоформувальні підприємства досі відіграють значну роль у житті громад.

‘Все залежить від людей. Ну, у них [у Тошківці-1] є шахта. Адміністрація шахти часто допомагає щось покращити у житті громади...Є заступниця директора шахти, вона наказує шахтарям, наприклад, фарбувати бордюри у селищі.’ (жінка, 65 років, Тошківка)

‘Що потрібно зробити, щоб розв’язати проблеми й тут, у Тошківці?’ (модераторка)

‘Нічого не можна зробити! Хіба що змусити шахту прибирати наше сміття в Тошківці!’ (сміється) (жінка, 65 років, Тошківка)

Фокус-групи продемонстрували, що у сільській місцевості переселенкам часто **бракує інформації** про свої права, можливості для громадської участі та механізми впливу на прийняття рішень, з конкретними контактами та чітким розумінням того, хто з боку владних структур відповідає за спілкування з громадянами та обробку їхніх запитів до влади. Кілька учасниць згадували, що вони телефонували на "якусь гарячу лінію" або "якийсь номер телефону", щоб отримати відповіді на свої запитання щодо особистих та суспільних потреб, але не змогли згадати назву організації, державної установи чи органу, до яких вони зверталися. Іноді вони повідомляли, що ці контакти якимось чином були пов'язані з сільською радою в минулому або з ВЦА зараз, але не були впевнені щодо посади, відділу, обов'язків та прізвищ представників влади, з якими вони спілкувалися. Може скластися враження, що через відсутність чіткої та послідовної інформації, у стані розпачу такі респондентки контактували з першими-ліпшими представниками рад / ВЦА, намагаючись отримати відповіді одночасно на усі свої запити.

Схоже спостереження може зробити й щодо контактів з міжнародними НУО. Кілька респонденток згадували, що вони телефонували на гарячу лінію гуманітарної чи міжнародної організації, і зрештою були незадоволені результатами своїх звернень, адже не отримали жодної негайної матеріальної чи інформаційної підтримки. У всіх фокус-групах очікувалось, що модераторка, яка представляла PIN Ukraine, має надати вичерпну інформацію з низки питань, включно з переліком урядових та неурядових програм підтримки ВПО у конкретному селищі або допомоги у розв'язанні певної проблеми, наприклад, щодо реєстрації переселенки у Тошківці.

Що стосується способів розповсюдження інформації, кілька учасниць фокус-груп наголосили, що вони не можуть собі дозволити смартфони чи будь-які інші гаджети для доступу до новин в інтернеті та / або не мають достатніх навичок для навігації в онлайн-просторі. На думку цих респонденток, читати друковані матеріали, такі як газети чи листівки, — найкращий спосіб залишатися в курсі останніх подій у своїй громаді та країні.

Результати фокус-груп говорять про те, що переселенкам у сільській місцевості бракує друкованих матеріалів із контактами місцевої влади та листівок, які б інформували їх про їхні права. Респондентки також відзначали **недостатню присутність представників влади у селах та селищах**. Наголосивши на необхідності пом'якшити наслідки розпуску місцевих рад і ввести позицію старости, учасниці дискусій також підкреслили важливість особистого контакту з представниками влади, повідомивши, що після створення ВЦА вони не отримали жодної уваги з боку нового керівництва і відчувають себе зовсім покинутими.

'Так, голова [ВЦА] одного разу приїхав до нашого селища, щоб відкрити майданчик [проект PIN-Ukraine], але він взагалі не спілкувався з місцевими жителями. У мене таке враження, що весь світ обертається навколо Попасної!.. Хтось має приїхати і запитати, які у нас тут проблеми, хтось, хто має інформацію.' (жінка, 43, Комишуваха).

'Ні, я ні до кого не зверталась зі своїм проханням. До кого мені звертатися? Населення не знає, ми не знаємо, до кого звернутись із нашими бідами.' (жінка, 30 років, Новоіванівка).

‘Ну, під час наступних виборів вони прийдуть сюди й знову будуть багато обіцяти: перед місцевими виборами вони обіцяли 7 або 8 пунктів програми, і жодного з них не виконали. Інфраструктура, дороги тощо — і нічого не зробили.’ (жінка, 64, Тошківка)

За словами учасниць фокус-груп у Новоіванівці, політики національного рівня час від часу відвідують їхнє поселення, включно з народними депутатами та експертами. Вони беруть участь у місцевих заходах, таких як Свято останнього дзвоника для школярів, і жертвують техніку для організації дозвілля молоді. Зазвичай питання, з яких місцеві жителі передавали запити цим політикам під час подібних зустрічей, не були вирішені.

Недостатня комунікація з іншими мешканцями села / селища є ще однією перешкодою для розширення можливостей та прав переселенок. Ця проблема стала очевидною під час ДФГ у Нижньому. Учасниця, яка переїхала зі Стаханова до Нижнього (і ніколи раніше не жила в сільській місцевості), спочатку сказала, що відчуває себе абсолютно ізольованою, а потім виявилось, що вона насправді не надто намагалася зв'язатися з іншими мешканцями.

‘Ми [ВПО] ніколи не станемо частиною цього селища, як місцеві жителі. Ми останні дізнаємось про будь-що. У мене абсолютно відсутнє спілкування з іншими, я багатодітна мати, у мене троє дітей. Зараз я почала трохи виходити, адже дочка пішла у школу. Тепер я щодня іду однією вулицею, тож можу зайти подивитися, можливо на селищній раді висить якесь важливе оголошення...’ (жінка, 39 років, Нижнє)

Понад те, під час дискусії у Нижньому (2.650 мешканців) виявилось, що більшість учасниць (які, за словами керівниці Ініціативної групи, представляють "більшість внутрішньо переміщених жінок у селищі"), ніколи раніше не зустрічалися та не шукали зв'язку між собою для розв'язання спільних проблем, наприклад, з пошуком житла, що є топпріоритетом для багатьох ВПО в Україні. Перші спільні зусилля для цієї групи відбулися під час фокус-групи, яку провела PIN Ukraine задля цілей цього дослідження: в результаті знайомства та обміну інформацією кілька учасниць пообіцяли допомогти сусідці. Переселенка шукала можливості орендувати доступне житло або навіть покинутий будинок у селі, але за відсутності когось, хто представляв би владу на місцях, вона не знала, як діяти правильно. Після того, як ця учасниця поділилася своєю історією, інші ВПО почали обмірковувати, що робити, і запевнили її, що вона не залишиться наодинці зі своїми проблемами. Ця ситуація показує, що **навіть просте зібрання**, зустріч з іншими мешканками та мешканцями, включно з переселенцями, і розмова про свої проблеми можуть відкрити шлях до пошуку рішень. У разі, якщо такі зустрічі ініціюють та фасилітують мобілізатори громад (з досвіду роботи PIN Ukraine, переважно це жінки), яким люди довіряють і чий авторитет визнають, вони мають потенціал стати платформою для розширення прав та можливостей переселенок у кожному з досліджених населених пунктів.

Робоче навантаження слід згадати серед подальших перешкод для активної участі переселенок у сільській місцевості. Керівниці Ініціативних груп у Комишувасі та Новоіванівці, які підтримували ідею запровадження позиції старости у своїх громадах та мають досвід громадської діяльності, відповіли негативно, коли модераторка їх запитала, чи брали б вони участь у виборах старости, якби ця посада у ВЦА була виборною. Одна

учасниця пояснила це своїм попереднім негативним досвідом спілкування з місцевою владою, а інша сказала, що вона занадто зайнята своєю основною роботою (заступниця директора в єдиній школі села) та іншими громадськими ініціативами. За словами експертки, оскільки жінки в сільській місцевості Донецької та Луганської областей часто є головами своїх домогосподарств, вони насамперед хочуть забезпечити добробут своїх сімей; часто окрім офіційного працевлаштування, вони опікуються дітьми та іншими родичами, а також сільським господарством та домашніми справами³⁸. Ці завдання значно зменшують потенціал для громадської участі та споживають час та енергію, які могли б бути витрачені на розв'язання суспільних проблем. Оскільки переселенкам часто доводиться платити за орендоване житло і вони можуть відчувати більший фінансовий тиск, ніж інші мешканки та мешканці громад, здатність брати участь у прийнятті місцевих рішень сильно залежить від їхнього економічного становища.

Експертки також підкреслюють розповсюдженість **стереотипного ставлення** до активних жінок, яке можуть сповідувати різні представники громади, включно з чоловіками, іншими жінками та місцевою владою:

‘Щойно жінка виходить у публічну площину, її критикують за все, навіть за її звички. Вона має бути готовою до репутаційних ризиків; тиск може бути непрямим — через чоловіка, сина та інших родичів. Жінки також критикують [жінок-активісток], навіть жорсткіше за чоловіків. Чоловіки зазвичай висловлюють сексистські заяви на кшталт "краще йди вари борщ"... Влада також може дискримінувати жінок з активною позицією, існує стигма "агенти іноземної розвідки, грантоїди»; представники влади можуть казати: "Вона ненормальна", "Йй просто більше нічого робити". Навіть екологічний рух за участі жінок, спрямований на порятунок лісу, був штучно прив'язаний до політичної сили.’ (Олена Ніжельська, голова Кризового медіацентру "Сіверський Донець", Сєверодонецьк)

‘Чоловік жінки може хотіти, щоб вона залишалася вдома та проводила час лише з сім'єю.’ (Олена Агафонова, директорка БО "Благодійний Фонд Реалізації ідей", Сєверодонецьк).

Шляхи для розширення можливостей

Попри те що **діяльність, пов'язана з сім'єю**, дійсно може забирати багато часу та іноді обмежувати можливості для участі жінок у суспільному житті, родина також може бути джерелом натхнення та бажання того, щоб її члени, зокрема діти, жили у кращому суспільстві. Описуючи портрет активної жінки у своєму селищі, учасниця ДФГ у Тошківці сказала, що зазвичай це жінка років сорока з дітьми, які не досягли віку, коли молодь виїжджає з сільської місцевості в інші місця (для навчання, пошуку можливостей для працевлаштування тощо). Такі мешканки сіл та селищ хочуть покращити умови життя своїх дітей, забезпечити їм максимальну безпеку та переконатися, що вони мають доступ до дозвілля та можливостей для розвитку. Діяльність, запропонована та впроваджена ініціативними групами у рамках проекту PIN Ukraine “Розширення можливостей громад задля забезпечення доступу до гуманітарної допомоги та стабілізації громад на сході

³⁸ Олена Агафонова, директорка БО "Благодійний Фонд Реалізації ідей", інтерв'ю від 09.06.2021

України” детально розкрила цей вимір та мала на меті, серед іншого, створити більш комфортні умови для розвитку молодого покоління. Матері — потужна рушійна сила, яка сприяла втіленню багатьох ідей проєкту: ініціатив із встановлення дитячих ігрових та спортивних майданчиків на відкритому повітрі, що використовуються переважно молоддю, модернізації бібліотек, закупівлі 3D-принтерів для шкіл тощо. Це не означає, що чоловіки не брали участі у цій діяльності, утім у рамках Ініціативних груп вони рідше виступали в ролі авторів подібних ідей та керували їхнім втіленням.

‘У мене є діти, тому у мене є мета у житті. Якби я жила у Стаханові, я б не мала стільки дітей. У мене тоді були інші пріоритети, цінності. Тепер для мене важливо це. Я живу в бідності, але діти — найголовніше... [після переїзду зі Стаханова] я розраховую лише на себе.’ (жінка, 39 років, Нижнє)

У всіх фокус-групах більшість учасниць вважали, що жінки, надто переселенки, більш стійкі до проблем і часто активніше залучені у життя громади, ніж чоловіки. Деякі з їхніх заяв можуть звучати досить стереотипно, але вони демонструють, що попри песимізм **респондентки визнають, що можуть бути лідерками** у приватній та громадській сферах та ініціювати зміни навколо себе.

‘Жінки тут активніші за чоловіків. Чоловіки працюють у шахті, і після роботи їм потрібно лише розслабитися.’ (Жінка, 60, Новоіванівка)

‘Так природа вирішила, що жінки сильніші. [Після початку конфлікту у 2014 році] жінки поплакали, але продовжили жити, тоді як чоловікам важче. Мій чоловік, ну ми все втратили в Донецьку — я після цього живу, а ось йому важче.’ (жінка, 55 років, Нижнє)

‘Я можу судити за своїми дітьми, у мене є дівчинка і хлопчик. Дівчина така, вона може все, робить все, і чоловічу, і жіночу роботу. А він — нічого не може.’ (жінка, 63 роки, Нижнє)

Мобілізація громад має щонайменше дві мети: вона допомагає об’єднати місцевих жителів для покращення добробуту громади, а також є способом для активних громадян спрямувати свою енергію та спробувати свої лідерські якості в **ролі мобілізаторів**. Експертки, які взяли участь в інтерв’ю для цього дослідження, підкреслили роль мобілізаторок спільнот, зокрема в сільській місцевості.

‘Діти та робота по дому відіграють особливу роль у сільській місцевості. Вони є першочерговими, і "я" десь там, після всього цього. Важливо зламати стереотипи та змінити ці пріоритети. Це можна зробити шляхом мобілізації громади та навчання. Жінки поступово змінюють світогляд. Завдяки заходам із підвищення поінформованості від нашої організації багато жінок із сільської місцевості взяли участь у місцевих виборах 2020 року як кандидатки.’ (експертка фонду “ООН-жінки”)

Мобілізаторка спільноти з Новоіванівки повідомила, що вона регулярно збирає та оновлює інформацію, важливу для членів громади та ділиться нею з іншими мешканцями села: це й контакти місцевої влади, гуманітарних організацій та розвиткових ініціатив, й гарячі лінії

для психологічних консультацій, правової допомоги для ВПО тощо. Вона продемонструвала всебічне знання потреб переселенців, які взяли участь у дискусії, та тих ВПО, які не змогли приєднатися до зустрічі, та розуміння того, як їх можна підтримати. Як заступниця директора єдиної у селі школи, де навчаються школярі з кількох сусідніх громад, респондентка спілкується з різними сім'ями та намагається розв'язати індивідуальні та суспільні проблеми, зокрема збираючи мешканців на шкільному подвір'ї (єдине місце, де місцеві жителі зустрічаються, щоб обговорити спільні питання). У ситуації, яку учасники ДФГ описували як “вакуум влади” після розпуску селищної ради, нова адміністрація (ВЦА) нерідко звертається саме до мобілізаторки громади в Новоіванівці, якщо виникає потреба зв'язатися з місцевими жителями — відтак визнаючи в ній неформальну лідерку цього населеного пункту. Пояснюючи своє небажання стати старостою або представляти місцевих жителів в офіційному виборчому процесі, респондентка посилялась на брак часу та велику завантаженість у школі. Водночас ці обмеження не позбавляють її можливості скористатися статусом лідерки та мотивувати інших жінок у селі брати участь у прийнятті місцевих рішень. Форми цієї мотивації можуть бути різними: від неформальної освіти з феміністичних студій для старшокласників до регулярних дискусій із місцевими мешканками щодо питань, які їх турбують.

Експертки також вважають, що **особистість мобілізаторки** сприяє успіху мобілізаційних зусиль і наводять приклади, коли деякі питання в сільській місцевості не вирішувалися роками, допоки лише одна активна людина (не рідко — **переселенка**) не починала шукати рішення та залучати до цього процесу інших мешканців.

‘У сільській місцевості немає соціальної інфраструктури ...Ось, наприклад, Боброве. У селі проживає 300 жителів, переважно жінки, і серед них багато ВПО. Активна переселенка Олена ініціювала дискусії про те, як покращити життя громади, і зрештою очолила процес створення центру дозвілля у покинутому будинку. Вона є лідеркою та ініціаторкою позитивних перетворень у своєму селі.’ (Олена Ніжельська, голова Кризового медіацентру Сіверський Донець, Сєверодонецьк)

Статус ВПО може як обмежувати можливості для участі громадян у формуванні владних політик, так і створити **поштовх для трансформацій**. Експертки та респондентки повідомляли, що за їхніми спостереженнями, переселенки іноді активніше залучаються до життя громади, ніж інші місцеві жителі, тому що їм нема чого втрачати й вони не бачать перешкод там, де б зупинилися інші мешканці. Частково це пояснюється тим, що ВПО як особистості сформувались деінде, і не обов'язково погоджуються з місцевими звичаями, традиціями й забобонами, а отже вони менш сприйнятливі до їхнього згубного впливу на свою здатність рішуче діяти.

‘У Золотому переселенки також дуже активні. Місцеві жителі сидять і чекають рішення, вони звикли до життя таким, яким воно є ... А ці [переселенки] розуміють, що треба щось робити, і втрачати нема чого..’ (виконувачка обов'язків старости, Тошківка, жінка, 47)

‘Статус ВПО, безумовно, є чинником. Це люди, які змогли прийняти важке рішення і переїхати на нове місце. Вони мають інше бачення громади та її проблем. Жителі громади

звикли до певних правил, а переселенці мають свіже бачення. Якщо вистачило мужності переїхати, є й сміливість трансформувати громаду.’ (Олена Ніжельська, голова Кризового медіацентру Сіверський Донець, Сєверодонецьк)

Активістка з Нижнього повідомила, що для розв’язання проблем, актуальних для ВПО, вона об’єднала сили з іншими мешканками й знайшла підтримку саме в жіночій солідарності. При цьому вона вважала за краще ігнорувати наявні перешкоди для участі і радше зосередитися на можливостях, які б дозволили ініціювати необхідні зміни.

‘Дами, стукайте, і відчинять вам. Вам потрібно дзвонити, дзвонити особисто, не чекати... Ми, жінки пенсійного віку, домоглися, щоб у нашому населеному пункті встановили дитячий майданчик...Ну, ми просто такі люди, не байдужі до долі інших.’ (жінка, 63, Нижнє)

Використання **соціальних медіа** як платформи для спілкування з владою та способу мобілізації представників спільноти згадувалось у кожнійДФГ, навіть якщо про це говорили лише 1-2 учасниці в кожній групі. Для респонденток соціальні медіа, зокрема Facebook —це часто крайній захід, коли традиційні канали звернення до владних структур виявились безрезультатними.

‘Прийшов депутат і роздав мешканцям картки з сюрпризом... Це індивідуальні картки. У примітці до них написано, що ми не повинні відкривати їх, поки депутат нас не запросить на зустріч. Ніхто не зрозумів, про що йдеться. Зрештою я зайшла у Facebook і там поставила депутату запитання, і вони [влада] вже після цього почали рухатися.’ (жінка, 64, Тошківка)

‘Серед батьків школярів є активістка. Вона пише у Facebook повідомлення про ситуацію з місцевою шахтою... Там проблеми, затримки із зарплатами...Її тут добре знають.’ (жінка, 60, Новоіванівка)

Ті, хто спілкуються з представниками влади чи іншими членами громади у соціальних мережах, доводять, що можна мінімізувати вплив перешкод для громадської участі (погане інтернет-покриття, низький рівень цифрової та політичної грамотності, обмежений доступ до смартфонів), й знаходять можливість скористатися потенціалом онлайн-комунікації. Наприклад, мешканки сіл та селищ часто просять своїх дітей чи онуків допомогти їм з публікацією запиту на своїй сторінці у Facebook та відповідями на коментарі інших жителів поселення.

Ті декілька учасницьДФГ, які послуговуються соціальними медіа для взаємодії з місцевою владою та визнають потужність Facebook у процесах мобілізації громадян, користуються цим ресурсом досить несистемно та лише з певної нагоди. Відтак тут є простір для роботи: покращення цифрової інфраструктури та якості інтернету, а також посилення цифрової грамотності та знань з адвокації можуть розширити можливості для громадської участі у сільській місцевості. Оскільки жінки чисельно більші, а також часто беруть активнішу участь у прийнятті місцевих рішень, ніж чоловіки, запропоновані зміни зміцнять можливості насамперед саме активісток. Переселенки також отримують користь від перспектив, які

відкривають соціальні медіа, зокрема, приєднавшись до Facebook-груп національних та місцевих громадських організацій, які об'єднують ВПО.

Під час дискусій респондентки часто згадували сусідні громади та їхні **історії успіху** у розв'язанні спільних проблем. Хоча ці досягнення не обов'язково були пов'язані з громадською активністю мешканців, учасниціДФГ повідомляли, що загалом позитивні історії їх надихають. Респондентки вважають, що конкретні приклади того, як сусідня громада (надто, якщо вона має такий самий тип місцевого врядування (представницькі органи / ВЦА) та схожі виклики, такі як вивіз сміття), розв'язує свої проблеми, мотивуватиме їх повторити цей успіх і спробувати свої сили у формуванні місцевих рішень. Інтерв'ю з експертками демонструють, що саме **місцеві** історії успіху надихають громадян та дають наснагу повірити у свій потенціал як громадських активістів. Одна із експерток поділилася прикладом із поселення у Луганській області, де переселенки керували гасінням лісових пожеж, та зауважила, що такі історії слід широко популяризувати в регіоні.

‘Одне село менше постраждало від лісових пожеж, адже соціальна згуртованість врятувала його від руйнування. Процесом керувала активістка, переселенка. Вона мобілізувала всіх на допомогу, і завдяки спільним зусиллям та її вмілій координації працівникам Державної служби з надзвичайних ситуацій вдалося зупинити пожежу у селі. Інший підхід у подоланні пожежі можна було спостерігати в сусідньому поселенні. Там чимало мешканців дбали радше про власне господарство, і зрештою все село дуже постраждало від пожежі, тому що вона швидко поширювалася від хати до хати.’ (Олена Ніжельська, голова Кризового медіацентру Сіверський Донець, Сєвєродонецьк)

III Рекомендації

1. Військово-цивільним адміністраціям рекомендується:

1.1. Проявляти відкритість у взаємодії з місцевим населенням, зокрема шляхом організації зустрічей з мешканцями сільської місцевості (наприклад, у будівлях колишніх селищних та сільських рад) та приділяти при цьому особливу увагу комунікації з переселенками. Варто більш відкрито, активно та систематично спілкуватися з внутрішньо переміщеними жінками, щоб зміцнити їхню довіру до місцевої влади та сприяти залученню до життя громади.

1.2. Забезпечити регулярне інформування переселенок, які мешкають у сільській місцевості, щодо діяльності ВЦА та щодо того, як і до кого звертатись із запитами, щоб ВПО могли чітко визначити своїх контактних осіб в адміністраціях. Інформування може здійснюватись різними шляхами, зокрема через друковані матеріали (листівки, буклети), а також через оголошення, які публікуються на вебсайтах ВЦА та взаємодію представників влади з мешканцями через соціальні мережі (Facebook).

1.3. Запровадити позицію старости або іншого комунікатора між жителями сільських поселень та керівництвом ВЦА, щоб переселенки з цих населених пунктів могли систематично та ефективно інформувати місцеву владу щодо своїх потреб та надсилати їй представникам запити.

1.4. Підтримувати та посилювати комунікацію з мобілізаторками громад (особливо, якщо вони ВПО), щоб більш поінформовано підходити до задовільнення потреб переселенок.

1.5. Запровадити (за відсутності) та популяризувати основні інструменти локальної демократії у громаді (петиції, звернення та запити громадян тощо), щоб покращити умови участі переселенок у житті своїх громад.

2. Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України рекомендується:

2.1. Забезпечити належне та регулярне інформування переселенок, які мешкають у сільській місцевості Донецької та Луганської областей, щодо їхніх прав та можливостей посилити свою участь у процесах місцевого врядування, а також регулярно поширювати у цій спільноті актуальні контакти для будь-яких запитів, пов'язаних зі статусом ВПО. Цей крок може бути частиною оновленої інформаційної політики Міністерства, спрямованої на забезпечення більшої послідовності та ясності у комунікації з питань, що стосуються Донецької та Луганської областей, а також у спілкуванні безпосередньо з мешканцями регіону³⁹.

2.2. Сприяти впровадженню Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей та Плану дій, приділяючи належну увагу тому, як покращити умови життя громад

³⁹ Докладніше про запропоновані зміни до інформаційної політики Міністерства див. "Реалізація HDP Nexus шляхом участі громадян та громадянського суспільства у формуванні політик у Донецькій та Луганській областях".

уздовж “лінії розмежування”, щоб внутрішньо переміщені жінки, які проживають у цих районах, могли більш адекватно задовольнити свої економічні потреби, зменшити робоче навантаження та максимально збільшити час, який вони можуть приділяти участі у житті свого села / селища.

2.3. Покращити умови для розвитку громад уздовж “лінії розмежування” шляхом створення стимулів для бізнесу та економічного розвитку (захист прав власності для наявного та нового бізнесу; перепідготовка працівників; навчання підприємців; сприяння самозайнятості; доступ до кредитів; зниження податків) та відновлення /будівництва інфраструктури (відновлення пошкодженої інфраструктури; розширення можливостей для ВЦА брати участь у конкурсах проєктів регіонального розвитку). Поліпшення економічної ситуації підвищить довіру переселенок, які проживають на цих територіях, до місцевих та національних органів влади та посилить їхній потенціал задля втілення необхідних соціальних змін.

3. Міністерству цифрової трансформації України рекомендується:

3.1. Поновити державну програму інтернет-субвенцій⁴⁰ та спростити критерії участі у конкурсі заявок на допомогу, щоб більше сіл та селищ у Донецькій та Луганській областях могли отримати підтримку та покращити якість інтернет-з'єднання у своїх громадах. Покращений доступ до інтернету прискорить розвиток цифрового активізму серед переселенок у сільській місцевості. Він також сприятиме проведенню онлайн-тренінгів з розбудови спроможності для цієї соціальної групи попри обмеження, спричинені COVID-19.

4. Комітету ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування рекомендується:

4.1. Внести зміни до Закону України “Про військово-цивільні адміністрації”, зобов’язавши ВЦА запровадити позицію старости або її аналог, щоб посада комунікатора між жителями сільських населених пунктів та керівниками ВЦА не залежала від політичної волі конкретного голови адміністрації.

4.2. Внести зміни до Закону України “Про військово-цивільні адміністрації”, розширивши спектр інструментів локальної демократії, доступних у ВЦА, щоб покращити умови для участі переселенок у житті своїх громад. Конкретні пропозиції:

4.2.1. Підвищити спроможність громадських рад впливати на прийняття рішень;

4.2.2. Зобов’язати ВЦА запровадити та популяризувати основні інструменти партисипативної демократії, такі, як петиції, зустрічі представників влади з місцевими жителями (у різному форматі), звернення громадян тощо;

4.2.3. Зобов’язати керівників ВЦА публічно звітувати про свою роботу (за аналогією зі звітністю голови міської ради);

⁴⁰ Інтернет-субвенція. Міністерство цифрової трансформації України. Сайт відвідано 13 серпня 2021 року, UA.

4.2.4 Запровадити процедуру публічного аудиту для ВЦА, а також доступний та ефективний механізм зворотного зв'язку, який би дозволив мешканцям повідомляти про порушення з боку влади та надсилати свої скарги.

4.3. Внести зміни до Закону України "Про співробітництво територіальних громад" та Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель", щоб покращити економічну ситуацію в громадах уздовж "лінії розмежування" та у такий спосіб сприяти створенню умов, які б дозволили переселенкам витратити більше часу на участь у місцевих громадських процесах.

5. Місцевим неурядовим організаціям та членам громадянського суспільства рекомендується:

5.1. Проводити тренінги зі зміцнення громадського потенціалу переселенок, які мешкають у сільській місцевості, та інформування їх про їхні права та доступні інструменти впливу на життя громад.

5.2. Популяризувати ідею самоорганізації громадян та висвітлювати роль переселенок у мобілізації громад, щоб мотивувати внутрішньо переміщених жінок до активної участі у суспільних процесах.

5.3. Сприяти поширенню історій успіху про активних переселенок-мешканок сільської місцевості, щоб мотивувати їх до активніших дій у своїх громадах. Розповсюдження історій може здійснюватися за допомогою друкованих листівок, вебсайтів ВЦА та місцевих медіа (за наявності), а також у соціальних мережах.

5.4. Організувати тренінги з цифрової грамотності, щоб спростити переселенкам доступ до інформації про їхні права, а також надати їм можливість максимально скористатися перевагами цифрового активізму, зокрема для комунікації в соціальних мережах з представниками влади та іншими членами громади.

5.5. Зміцнювати організаційну спроможність та стійкість сільських неурядових організацій та обмінюватись з ними експертизою (наприклад, під час тренінгів), щоб вони посилили свій рівень політичної грамотності та знання з адвокації й стали більш стійкими до викликів, властивих роботі у недержавному секторі.

5.6. Протидіяти стереотипам щодо громадської активності жінок, включно з переселенками, поширюючи історії про життя різних жінок. Такі кампанії можуть включати поширення друкованих листівок з інформацією, проведення кінопоказів, фотовиставок, організацію особистих зустрічей, комунікацію у соціальних мережах тощо.

5.7. За допомогою мобілізаторок громад регулярно організувати зустрічі та обговорення спільних питань з іншими мешканцями сіл та селищ. При цьому особливу увагу варто приділяти нетворкінгу серед внутрішньо переміщених жінок. Це покращить соціальну згуртованість місцевих мешканців і розширить можливості для переселенок збиратися разом та шукати шляхи розв'язання спільних проблем.

5.8. За допомогою мобілізаторок громад залучати нових учасниць з-поміж переселенок до ініціативних / мобілізаційних груп, щоб зміцнити їхні голоси і надихнути їх брати активнішу участь у житті громади. Новими членами груп можуть бути молодь, зацікавлена у створенні місць сучасного дозвілля, або матері, які прагнуть покращити умови життя та розвитку своїх дітей.

6. Міжнародним неурядовим організаціям та міжнародним партнерам України рекомендується:

6.1. Популяризувати та підтримувати модель мобілізації громад серед переселенок, щоб масштабувати її у сільській місцевості Донецької та Луганської областей та сприяти більш ефективній участі жінок у житті своїх громад.

6.2. Підтримувати діяльність представників громадянського суспільства, спрямовану на інформування переселенок у сільській місцевості щодо їхніх прав та можливостей, а також проведення адвокаційних кампаній з метою покращення умов участі внутрішньо переміщених жінок у прийнятті рішень на місцевому рівні.

6.3. Адвокатувати у міжнародній спільності необхідність сталого та гнучкого фінансування вище згаданих ініціатив та надавати їм підтримку, а також сприяти проведенню адвокаційних кампаній місцевих членів громадянського суспільства на регіональних та національних майданчиках.